



CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno XVIII. N. 177-178. Luglio-Agosto 1989

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel.(06)679.77.85

Etnogeneza Românilor

IDEI ȘI FORME LITERARE ÎN EPOCA STRĂROMÂNĂ

ARTUR SILVESTRI

Documentația întâilor «atestări» de scriere în limba română și a «începuturilor» scrisului cult în românește presupune un fenomen de continuitate a scrisului în idiom autohton, care, fiind de la un punct încoace «român», decurge că ar fi putut să fie, pentru perioade anterioare, «pre-român», «ur-rumänisch», străromân și, înainte chiar de aceasta, «latin balcanic», popular și de-a dreptul «latin». Aceasta e, de altminteri, evoluția limbii române de la aspectul «latin» la acela «romanic» și nimic nu ne împiedică a considera că, împotrivindu-se oricăror vicisitudini, și scrisul cult practicat de autohtoni a urmat aceeași mișcare naturală. Dovezile de creație literară ori de scriere străromână (într-un idiom alterat care să nu mai fie «latin» și încă neajuns la «român») lipsesc deocamdată însă, având documentate momentele anterioare și pe cele ulterioare, existența acestuia se poate proba în chip logic.

Înainte de aceasta, documentele de literatură în limbă latină a străromânilor (aflați, în secolele IV-VI e.n., la începutul configurării lor în măsurile care vor aparține vieții propriu-zis «românești») există și sunt nume-

roase, îmbrățișând mai ales forme de exprimare creștină, de inspirație calcedoniană (cu rare manifestări ariene) și doar un singur caz, cunoscut deocamdată, de stăruință a unei gândiri păgâne, greco-romane. *Prezența literară străromână* pretinde însă câteva precizări, ajutând acestea la o definiție mai adecvată. Înainte de toate, este raportul dintre creația aceasta, creștină și universalistă, și substratul getic, autohton, particularist și centrifug. Acest raport contribuie la configurarea unui «creștinism scitic», adică daco-roman, după formula lui Ioan G. Coman, organizat sufletește după principiile doctrinei zalmoxiene, anterioară revoluției creștine. Creștinismul daco-roman va fi, cu precădere, etic, muzical, armonic, inaderent la erezii, înclinat către desăvârșire morală și ascetic. Omogenitatea lui structurală, hotărâtă de un substrat doctrinar puternic, va contribui la afirmarea europeană a acestor «străromâni», dintre care câțiva (Ioan Cassian, Dionysius Exiguus, Leonțiu de Bizanț, Ioan Maxențiu, Niceta de Remesiana, Martin de Bracara) vor propune Europei o soluție doctrinară care va fi, în aceeași măsură, originală prin dimensiunea «răsăriteană» ca și prin aceea «danubiană».

Însă relația cu substratul nu este suficientă pentru o definiție a ideilor și formelor literare ale străromânilor, importantă fiind și coexistența acestora cu populațiile migratoare, cu «ad-stratul». Și aici coeziunea culturii autohtone este hotărâtoare și străromânii vor sfârși prin a adapta pe nomazi, recent apăruiți pe teritoriile lor, la o formulă sufletească a locului. Ei ajung să «europenizeze» și să disciplineze etic pe migratori și urmele de limbă latină aflate în traducerea Bibliei în gotică, făcută de Ulfila, sunt o dovadă peste care nu se poate trece. Migratorii găsesc la Dunărea de Jos o populație cultivată, coerentă sub raportul civilizației, care îl «ocupă» culturalicește așa cum procedaseră Grecii în fața ocupațiilor romani.

Prin adaosul de straturi diferite (gotice, avare, cumane și mai ales slave) se întrevide totuși cu putere fondul principal, care se păstrează inalterabil în datele lui traco-geto-romane. Astfel pătrund în literatura evului mediu românesc și prin intermediul limbii slavone (când aceasta se impune în dauna «românei», limbă romanică predispusă la a fi schismatică), scrieri străromâne a căror origine adevărată Românii unor veacuri ulterioare nu o mai cunoșteau. Cu obârșie străromână, unele dintre aceste creații se întorc la «părinții» lor într-un vestmânt aloglot, care nu le modifică însă substanța fundamentală. Continuitatea este, în esență, asigurată. De aici, din vremea codicelor bizantine ale veacurilor al XV-lea și al XVI-lea, către Renașterea unui umanism patristic, mai întâi pahomian și apoi paisian (în secolul al XVIII-lea, când se reîntorc în conștiința literară, «Râmlenii» străromâni) evoluția este naturală și confirmă unitatea unei literaturi. ■



CREȘTINISMUL «SCITIC»

Prof. Dr. IOAN G. COMAN

Dacia Pontică sau Scythia Minor a adunat, de-a lungul mileniilor, un tezaur bogat de cultură și civilizație pe care izvoarele literare și mai ales cele arheologice îl amplifică zi de zi și-l valorifică la niveluri variate, cu concluzii din ce în ce mai noi. Ne preocupă, în rândurile care urmează, una din importantele creații spirituale ale creștinismului, în această provincie de margine a Imperiului Roman, punte între Europa și Asia, între Răsărit și Apus. Este vorba de elemente de reflecție evlavioasă sau de teologie creștină, care au apărut și s-au dezvoltat în Scythia Minor sau, răsărind de aici, au fost duse și promovate în alte părți ale lumii creștine.

Înainte de erea creștină, Scythia Minor ridicase temple cu culte sau mistere, statui, gimnazii, școli, amfiteatre, foruri, terme, antrepozite, savanți ca Demetrios de Callatis (sec. III î.Hr.), Heraclide Lembos (sec. I î.Hr.), Istros și Satyros (sec. III î.Hr.)¹ etc., adăpostise pe Ovidiu (8-18 d.Hr.), care a compus la Tomis o parte din nemuritorile sale opere, iar în primele secole ale aceleiași ere a văzut legiuni romane, bătălia de la Adamclisi cu toate implicațiile ei, guvernatori și funcționari imperiali, chiar împărați ca Traian și Valens, dar mai ales noua religie creștină, care, prin credință și martiriu, s-a înrădăcinat adânc în solul ei spiritual, dar și terestru.

A creat Scythia Minor oameni și opere de spiritualitate și teologie? Ca și în alte domenii, creațiile spirituale și teologice nu țin exclusiv de poziția geografică sau de rolul de metropolă a locului. Scythia Minor creștină nu a creat o teologie de bogăția și nivelul celei alexandrine, antiohiene, capadociene sau augustinene, e adevărat, dar, deși în condiții extrem de grele, sub viforul invaziilor și focul persecuțiilor, ea a rodit, totuși, oameni și opere de o certă valoare spiritual-evangelică și a constituit un bastion al rezistenței și continuității daco-romane în această parte a Imperiului.

Creștinismul scitic, despre care s-a scris atâta, a creat teologie prin trei factori de bază:

1. - credința «filosofată» a misionarilor și a localnicilor și contactul acestei filosofări cu gândirea marilor școli patristice ale vremii prin reprezentanți de autoritate, ca Sfinții Părinți capadocieni, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfinții Atanasie și Chiril și marii «avvi» ai Egiptului, inclusiv atitudinea combatantă a Sciților contra erezilor hristologice, îndeosebi a nestorianismului și a monifizitismului;

2. - persecuțiile abătute asupra comunităților creștine din această provincie și moartea martirică a numeroși credincioși la Tomis, Axiopolis, Noviodunum, Halmyris și Niculițel, martiri a căror executare și al căror cult

În martiriile lor au provocat și au întreținut, alături de evlavie, o reflecție complexă asupra lui Hristos, «Marele Martir» și asupra sensului întrupării și morții Acestuia pentru mântuirea oamenilor;

3. - prezența și buna organizare a Bisericii, întâi ca episcopie și apoi ca mitropolie la Tomis și apariția a încă patrusprezece episcopii la sfârșitul secolului V și începutul secolului VI, cum reiese din «Notitia Episcopatum», editată de De Boor.²

Episcopii de Tomis, dintre care unii erau persoane culte și pline de zel ortodox, ca Teotim I, Timotei, Ioan, Teotim II și Paternus, elaborau ei înșiși o gândire teologică necesară vieții Bisericii în continuă mișcare și, ca membri ai sinodului Arhiepiscopiei de Constantinopol, se găseau în contact permanent cu evoluția spirituală și reflecția creștină din Capitală și, în general, din tot Imperiul, de unde aduceau și puneau problemele în propria lor patrie. Problemele acestea interesau în primul rând pe viețuitorii din mănăstirile «scitice», cum reiese din activitatea vestiților «călugări sciți», dar ele interesau și oameni ca guvernatorul Junius Soranus și generalul Vitalianus etc. Școli de teologie sau catehetice propriu-zise poate nu existau în Scythia Minor, unde invaziile barbare neîntrerupte nu permiteau așa ceva, dar asemenea școli existau la Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Constantinople etc., de unde ideile și reflecția teologică se transmiteau prin canalul călătoriilor episcopilor și călugărilor, care legau neîntrerupt aceste școli cu basilicile numeroase ale provinciei. Și cărțile circulau greu sau erau puține, dar etosul cântărilor liturgice și căteheza orală le țineau locul.

I

Formule și sinteze în inscripții.

Singura teologie creștină locală în Scythia Minor era aceea care reiese din inscripțiile, cele mai multe cu caracter funerar, descoperite de-a lungul anilor în această provincie și care au fost publicate, pe măsura găsirii lor, printre alții, de către Tocilescu, Netzhammer, Pârvan, Barnea, Russu, iar în ultimul timp de Emilian Popescu.³ Cealaltă teologie «scitică» a fost scrisă la Marsilia, Roma și Constantinopol (de Ioan Cassian, Dionyssius Exiguus, Ioan Maxențiu).

Inscripțiile creștine scitice vorbesc, mai exact, invocă, în formule simple, concentrate, liturgice, eshatologice, pe Dumnezeu și Sfânta Treime, îndeosebi pe Fiul ca Emanuel (nr. 16,5 etc.),⁴ ca Logos (nr. 347,1), ca Hristos (nr. 153,1; 201; 445 a2; 445 b etc.), ca Pantocrator (nr. 251 a; 1; 150,1), ca Domn (nr. 63,2; 106 b 1; 124,1 etc.), ca Domn și Hristos Mântuitor (nr. 60,1; 118,1 etc.) ca Iisus-Dumnezeu, ca Iisus Hristos biruitor (nr. 185, a 1; 186,1), ca Alfa și Omega (nr. 64,a; 80 a; 88 etc.); Sfântul Duh e menționat o singură dată (nr. 11 b). Uneori apelativul divin e însoțit de un predicativ, ca «nemuritor», «veșnic», «luminare», «lumină», «milostiv», sau de un verb ca «ajută», «biruiește», «odihnește, Doamne» (nr. 44), «ai milă de mine,



*Martirionul de la Niculițel-Tulcea,
cu moaștele și numele martirilor Zotikos, Attalos, Kamasis și Filippos din sec. IV-V.*

Doamne» (nr. 59), toți termeni sau formule potrivite pentru situația celor repauzați. Sunt dese inscripțiile cu textul «Maria naște pe Hristos» (nr. 139,1; 140,1; 141,1; 142,1; 143,1; 144,1 etc.) sau care vorbesc despre Maica Domnului (nr. 74; 228,2-3; 263,1 etc.). Textele mariologice datează după sinoadele de la Efes (431) și Calcedon (451). Cum era firesc, inscripțiile semnaleză credința puternică în înviere (92; 94; 95; 97); cei vii sunt obligați să îngrijească mormintele celor decedați, căci vor veni și ei acolo (nr. 208); prin moartea lui Iisus Hristos se obține învierea (nr. 94; 173); crucea Lui e «crucea morții și a învierii» (nr. 173); «am murit întru nădejdea învierii și a gustării vieții veșnice» (nr. 92). În unele inscripții de tranziție de la păgânism la creștinism se vorbește de «Câmpiile Elizee» ca loc fericit pentru sufletele dreptilor (nr. 21), sau că după moarte sufletul se urcă la cer și se preface într-o stea (nr. 221). Biserica este «sfântă» și «universală» (nr. 45,2-6; 11 a), ecou al simbolului de credință niceo-constantinopolitan (325, 381), ea cinstește îndeosebi pe Sfinții Apostoli Ioan, Petru și Pavel, are martiri ca Zotikos, Attalos, Kamasis și Philippos (nr. 267) la Niculițel, apoi la Tomis, Axiopolis etc., este slujită de episcopi, preoți, diaconi, citeți și ipodiaconi, administratori, catehumeni, neofiți, împreună slujitori credincioși.⁵

Multe din textele inscripțiilor sunt luate din Sfânta Scriptură: Psalmi, Isaia, Evangheliile, mai ales a Sfântului Ioan («lumină», «viață», «lumina lui Dumnezeu» etc.). Unele din formulele sau apelativele menționate referitoare la Hristos și la Maica Domnului au un substrat teologic mai adânc și pot reflecta hotărârile unor sinoade ecumenice, ca cele de la Efes și Calcedon.⁶ Dar unele din ele, îndeosebi cele referitoare la Mântuitorul și la Biserică («universală»), pot fi și mai vechi în Scythia Minor, putându-se ridica până la jumătatea secolului IV și poate și mai sus.

Inscripțiile creștine din Scythia Minor ne prezintă astfel o teologie în formule simple, biblice și liturgice, cu caracter eshatologic, dar bazată pe o adâncă ontologie a credinței creștine întărită de o continuă reflecție patristică din alte regiuni ale Bisericii și de hotărârile sinoadelor ecumenice. Credința și nădejdea în înviere constituie doi piloni ai teologiei eshatologice a acestor inscripții. Textele mariologice sunt antinestoriene, coincidând cu întreaga orientare a autorilor de origine «scitică», care este și ea antinestoriană, de la Sfântul Ioan Cassian la Ioan Maxențiu (secolele IV-VI). Ideea de «lumină» și «viață», frecventă în inscripții și care vine din Evanghelia după Ioan (I, 4-5; III, 19; VIII, 12; IX, 5; XII, 46 etc.) nu are ea, oare, rădăcini mai vechi, împlântate în credința geto-dacică despre nemurire?

II

- Credința și teologia inscripțiilor creștine și a personalităților semnalate (monahi și episcopi) au fost și rămân o credință și o teologie biblică, patristică și ecumenică în cel mai deplin înțeles al cuvântului. Era și este o teologie învățată de la misionari, de la Părinții răsăriteni, îndeosebi de la Sfinții capadocieni, Ioan Gură de Aur, Chiril al Alexandriei și Proclus, de la Părinții apuseni ca Sfântul Ilarie, Fericitul Augustin, de la avii pustiului egiptean, precum și din contactul personal al teologilor cu diverși oameni de seamă și instituții creștine. Această teologie înmugurită în diverse centre mănăstirești,⁷ poate și episcopale ale Scythiei Minor s-a dezvoltat plenar la Marsilia, Roma, Constantinopol și, probabil, în unele centre episcopale ca Tomis, Noviodunum etc. N-a fost o teologie prea originală, căci ea a fost învățată de la marii Părinți și avii ai secolelor IV-VI, dar în hristologia Sfântului Ioan Cassian și a lui Ioan Maxențiu, de pildă, sunt și puncte de vedere și dezvoltări personale; la fel în doctrina lor ascetică.

- A fost și este o teologie de substanță, clară, precisă, sub care arde o credință puternică de la inscripții până la monahi și la episcopi și care are în centrul ei pe Mântuitorul Iisus Hristos. O teologie care, prin Sfântul Ioan Cassian și episcopul Ioan de Tomis, pregătește formula Calcedonului, iar prin Dionisie cel Mic și Ioan Maxențiu dezvoltă și apără această formulă. Formula teopashită «Unul din Treime a suferit cu trupul» e, desigur, o exagerare care n-a fost acceptată nici de episcopul-mitropolit Paternus, nici de episcopul Romei și care ar fi putut avea, dacă ar fi fost acceptată definitiv de

toți, consecințe de confuzie în teologia trinitară. Dar această formulă în intenția autorilor ei a constituit un efort pozitiv pentru consolidarea hotărârii Calcedonului, amenințată de nestorienii cu teologia lor, care susținea «a patra persoană» în Sfânta Treime.

- Această teologie a apărat Ordotoxia la sinoadele ecumenice și între aceste sinoade, îndeosebi contra arianismului și nestorianismului și a pus în circulație o bună parte din gândirea patristică a Răsăritului, atât prin reelaborarea personală (Sfântul Ioan Cassian, Ioan Maxețiu), cât și prin traduceri (Dionisie cel Mic), legând între ele culturile creștine contemporane a trei continente: Europa, Asia și Africa. Hristologia Sfântului Chiril al Alexandriei n-a fost cunoscută în Apus decât în traducerea lui Dionisie cel Mic, iar nestorianismul - prin Sfântul Ioan Cassian și, mai apoi, prin Ioan Maxețiu.

- A fost o teologie creatoare și susținătoare a ecumenismului doctrinar și practic între Răsăritul și Apusul creștin. Ca albinele, Sciții culegeau și transmiteau mierea învățaturii ortodoxe din Răsăritul în Apusul Bisericii, apărând și promovând autenticitatea și unitatea acesteia, a Bisericii universale, de care vorbește o inscripție.⁸ Ei continuau opera de traducători a Sfinților Ilarie, Rufin și Ieronim, dar cu mai mult succes decât aceștia, sub raport ecumenic, pentru că ei circulau mai mult, creându-și legături cu foarte multe persoane. Ei uneau realmente pe episcopii și Bisericile din Apus și Răsărit și încercau să pună pe toți să cerceteze și să rezolve problemele nu separat, ci împreună. Epistola lui Petrus către papa Hormisdas e un model de raport și frățietate ecumenică. Crearea erei creștine de către Dionisie cel Mic prin unitatea calendaristică, cronologică, nu numai a lumii creștine, ci, progresiv, a întregii lumi (care numără azi anii ca Dionisie cel Mic din Scythia Minor) e un pisc ecumenic pe care nu l-a atins, în acest domeniu, nici-un alt Părinte al Bisericii.

- Teologia «scitică» a fost o teologie umanistă, cu serioasă coloratură ascetică, tratând sever patimile și cultivând blândețea și prietenia. Una din cele mai mari comori pe care ni le-a lăsat Sfântul Ioan Cassian sunt paginile sale despre prietenie.

- Această teologie a practicat și prețuit experiența spirituală prin echilibru, bunătate, răbdare și privegherea neadormită a conștiinței.

- Dacă istoria creștinismului în primele veacuri este și istoria populației daco- și greco-romane de pe teritoriul de azi al României,⁹ atunci și teologia din Scythia Minor este un element de etnogeneză al Daco-Romanilor și al urmașilor lor, care sunt Românii. Credința și teologia noastră ortodoxă, uneori și folclorul, au contribuit substanțial la continuitatea poporului daco-roman și apoi român, așa cum o atestă numeroasele bazine, martiri, cruci, inscripții, bogate resturi de ceramică și alte materiale arheologice din Scythia Minor și din alte părți ale teritoriului țării noastre. Autenticitatea și continuitatea poporului român au fost create și menținute prin unitatea și continuitatea spirituală de nezdruccinat, împletită cu unitatea etnică, prin ceea ce cronicarul a spus așa de sintetic: «pentru lege și moșie». Credința într-un singur

Dumnezeu, pentru care atâția martiri și-au amestecat sângele cu pământul Scythiei Minor, la Niculițel, Tomis, Halmyris, Axiopolis și în alte părți, unirea ipostatică dintre cele două firi, adică între divin și uman în persoana Cuvântului, unire care a impus o continuitate nesfârșită, precum și referirea continuă, în istoria noastră națională, la anul de la facerea lumii și la acela de la nașterea lui Hristos, sunt piloni puternici în evoluția și promovarea vieții milenare a poporului român.

- Teologia «scitică» a fost scrisă în limba latină a timpului, așa cum se manifesta ea în Scythia Minor și în alte părți ale Imperiului. O limbă latină care a dat o parte importantă din termenii ei limbajului teologic și bisericesc al Românilor și care constituie lanțul cel mai vizibil al romanității orientale pigmentată cu unele influențe din mediile unde circulaseră autorii respectivi.

NOTE

1. D.M. Pippidi, *Străinii de peste mări*, în vol. D.M. Pippidi și D. Berciu, *Geții și Grecii la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană* (Bibliotheca Historica Romaniae II, *Din istoria Dobrogei*), Edit. Academiei R.P.R., București, 1965, pp. 240, 243-246; Idem, art. *Demetrios din Callatis* și art. *Istros din Callatis* în «*Dicționar de istorie veche a României*» (Paleolitic - secolul X), Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, col. 228 și 349.

2. Emilian Popescu, *Contributions à la géographie historique de la Peninsule Balcanique aux V-e - VIII-e siècles de notre ère*, în «*Dacia - Revue d'Archéologie et d'Histoire anciennes*», Nouvelle serie XIII, 1969, pp. 404-412.

3. Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, Editura Academiei R.S. România, București, 1976

4. Cităm inscripțiile după ultima ediție, aceea a lui Emilian Popescu, cu numerotarea de acolo.

5. Emilian Popescu, *op.cit.*, pp. 412-413.

6. *Ibidem*, p. 31.

7. Într-un centru ca Niculițel, cu întreaga-i regiune din jur numită «Mănăstirea», trebuie să fi fost o așezarea remarcabilă cu un nivel spiritual de natură să se fi indicat de la sine ca loc de construire a martiriului în care au fost depuși Zotikos, Attalos, Kamasis și Philippos și unde să se fi dat o educație cateheto-teologică elementară, cum reiese din acea prefață de neuitat în care Dionisie cel Mic mulțumește cu adâncă grațitudine episcopului Petru, de la care a primit o astfel de educație în copilăria și tineretea sa, în Scythia Minor.

8. Em. Popescu, *op.cit.*, nr. 45, 5-6, p. 82.

9. *Ibidem*, p. 29.

NOTA REDACȚIEI

În articolele publicate de revista noastră am respectat termenul de Scythia Minor folosit de autori. Ținem însă să precizăm că unii specialiști, printre care și Prof. J.C. Drăgan, folosesc termenul de Getia Minor, pornind de la considerentul că Sciții, care au ocupat vremelnice această provincie getică, au fost asimilați în scurtă vreme de către autohtoni.



STUDII PATRISTICE: BRETANION AL TOMISULUI ULFILA - PREDICATOR PRINTRE STRĂROMĂNI

Dr. NICOLAE CORNEANU

Literatura patristică reprezintă un capitol de cultură menit să întregască o formație intelectuală corespunzătoare. Așa cum nu poate fi omisă cunoașterea antichității, că e greco-romană sau de altă natură, la fel este de neconceput ignorarea perioadei imediat următoare care pentru spațiul european o constituie așa-numita perioadă «patristică». E ceea ce au pus în lumină recent, între alții, autorul unei antologii a gândirii, «de la începuturile patristice la Nicolaus Cusanus» (Octavian Nistor, *Între Antichitate și Renaștere*, București, 1984) sau prefațatorul (Ion Ianoși) unui studiu mai mult decât interesant asupra esteticii antichității târzii aparținând lui V.V. Bâcikov (Editura Meridiane, 1984), pentru care «patristica timpurie (scil. secolele II-III d.Hr.) reprezintă un capitol pe care nu-l va putea neglija un atent gospodar al valorilor umanității».

Ca Români, am avea motive suplimentare de natură să justifice necesitatea familiarizării cu scriitorii patristici, dat fiind că operele lor, tălmăcite încă din bună vreme, reprezintă unul din capitolele esențiale ale vechii noastre literaturi. Așa cum s-a arătat mai ales în ultimii ani, printre autorii patristici se găsesc și câțiva străromâni, destul de vitregiți până acum, ale căror opere «au greutatea lor - mai mică sau mai mare, în determinarea fizionomiei spirituale a poporului român» (Ion Coja, *Scriitori străromâni?*, în rev. «Luceafărul», an XXIII, nr. 35 (957), 30 august 1980, p. 6; cf. Artur Silvestri, *Originile literaturii române*, în rev. «Săptămâna», nr. 36 (717), 7 septembrie 1984, p. 3).

BRETANION AL TOMISULUI

Răspândirea creștinismului printre locuitorii de altădată ai teritoriului patriei noastre a preocupat mereu pe istorici. Relativ puținele mărturii literare sau de altă natură care s-au păstrat până azi, se cer atent confruntate și întregite cu datele arheologice. Săpăturile efectuate pe parcursul ultimilor ani au îmbogățit mult informațiile ce deținem cu privire la vechimea creștinismului pe meleagurile românești. Pe temeiul lor putem spune acum, fără teama de a greși, că în Scythia Minor (Dobrogea de mai târziu) și la fel în toate provinciile Daciei nord-dunărene existau, încă din primele veacuri după Hristos,

destui creștini care n-au întârziat să se organizeze, potrivit rânduielilor bisericești, în comunități locale și episcopii.

Dintre vechile episcopii având continuitate și renume prin ierarhii ce le-au dirigit, un loc aparte ocupă aceea a Tomisului (Constanța). Multele studii ce i-au fost dedicate, aparținând unor cercetători de prestigiu, ne scutesc de orice nouă încercare de a relua o temă în care n-am avea pentru moment ce aduce inedit. Dorim totuși să subliniem câteva aspecte legate de viața și activitatea unuia din primii ierarhi ai episcopiei din orașul unde a fost surghiunit oarecând poetul Ovidiu.

Istoricul Sozomen, care a scris între anii 439-450, relatează că împăratul Valens (364-378), susținătorul arianismului, a căutat să impună peste tot credința sa, nu mai puțin în Tomis, metropola provinciei Sciția Mică, unde el și călători prin 368-369. Cu acest prilej se întâmplă un fapt al cărui ecou a devenit episcopul locului, Bretanion. Iată însă cuvintele lui Sozomen: «...Toate popoarele ce erau conduse de episcopi statornici și mărinimoși, rămaseră alipite și nestrămutate în credința ce o primiseră. Se spune că pentru această pricină Sciții nu-și schimbă credința. În țara lor sunt o mulțime de sate și cetăți, metropola provinciei fiind Tomis, oraș mare și prosper de pe țărmul stâng al Pontului Euxin. Episcopul conduce singur bisericile întregului neam, după un vechi obicei, care stăruie aici încă și acum. Pe timpul când le conducea Bretanion, împăratul Valens se duse în cetatea Tomis. Acest împărat intră în lăcașul unde acest păstor își adunase turma sa și-l silea să primească pe arieni în comuniune la slujbă. Dar el nu primi, ci susținând cu toată tăria, într-o cuvântare, ortodoxia niceeană, părăsi pe împărat și merse la o altă biserică, urmat de toți credincioșii. Întreaga cetate alergase spre a fi de față la această întâmplare, în nădejdea că s-ar petrece ceva peste fire. Împăratul fu supărat foarte că a rămas singur în biserică cu însoțitorii săi și de necazul acesta trimise pe Bretanion în surghiun. Însă la un scurt timp după aceea îi dădu voie să se reîntoarcă. Cred că atunci a văzut că Sciții se plâneau de lipsa păstorului lor, s-a temut ca nu cumva să pună la cale o răscoală, deoarece știa că erau oameni foarte rășboinici, că locuiau o țară cu o poziție foarte favorabilă și care serveau ca de întărire Imperiului Roman contra năvălirilor străinilor. Iată în ce fel Bretanion, arhiepiscop de un merit deosebit și care își câștigase mare renume prin curățenia moravurilor sale, făcu zădar-nice întreprinderile lui Valens».¹

Bretanion, despre care se vorbește aici, este primul episcop tomitan atestat de un document iar anul 369 - data de când istoria scrisă începe să vorbească despre o episcopie a Tomisului. Înainte de a continua, să mai spunem și aceea că mărturia lui Sozomen este susținută de indicația ce ne-o oferă alt scriitor, din aceeași vreme, Teodoret al Cirului: «...Câștigându-și strălucire cu tot felul de fapte bune și dându-i-se încredințarea să îndrepte ca arhiepiscop orașele din întreaga Sciție, Bretanion și-a înfocat cugetarea cu râvnă și a înfruntat stricarea dogmelor, precum și fărădelegile săvârșite de Valens împotriva sfinților».²

Concluziile decurgând din analizarea cât de sumară a textelor menționate grăiesc până la evidență despre vechimea creștinismului tomitan și, la fel, de buna lui organizare. Inscripțiile descoperite pretutindeni în Dobrogea vin să le confirme exactitatea. Și dacă pe vremea lui Bretanion viața religioasă pulsa cu atâta intensitate la Tomis, va trebui să acceptăm ca sigură înființarea unei episcopii aici încă mai demult. Cercetătorii ne și dau numele câtorva din episcopii mai vechi, ca, spre pildă, Evangelicus, pe vremea împăratului Dioclețian (284-305), și Filius, în timpul lui Licinius (308-324). După Bretanion, seria episcopilor continuă, aproape fără întreruperi, un veac întreg.

Trăinicia creștinismului în Sciția Mică explică apariția pe aceste meleaguri a unei pleiade de personalități bisericești, cum ar fi Ioan Cassian (360-435), vestit autor de scrieri teologice și duhovnicești, Dionisie Exiguul (470/7-545), cel care a fixat anul nașterii Mântuitorului, folosit până astăzi de cronologie, episcopul Teotim I (din veacurile IV-V), bun mânăitor al condeiului și prieten al Sfântului Ioan Hrisostom, episcopul Valentinian din veacul al VI-lea, care corespunde pe la 550 cu papa Virgiliu al Romei, apărând vajnic ortodoxia și ale cărui lămuriri cu privire la firile lui Hristos au fost luate în considerare de sinodul al V-lea ecumenic, ținut la Constantinopol în 553 etc.

Nu mic a fost apoi numărul aceluia care au pecetluit cu propriul lor sânge credința în Dumnezeu cel adevărat.

În paginile de față nu voim să ne oprim decât asupra figurii centrale din relatarea lui Sozomen privind înfruntarea de care a avut parte împăratul Valens la Tomis: episcopul Bretanion.

După toate probabilitățile, Bretanion, Betranion sau încă Vetranion, cum îl găsim menționat în unele texte, s-a născut în Capadochia de unde a venit în părțile Sciției deodată cu alți coloni. Sunt indicații suficiente că aceștia, în majoritate creștini, fără a se fi desprins cu totul de meleagurile natale, s-au acomodat repede noilor condiții de viață, reușind să ocupe chiar poziții de cinstă în administrația publică și în Biserică. Unul dintre ei fu tocmai Bretanion, ajuns episcop datorită capacității și pregătirii sale.

Nu știm când a fost ridicat la demnitatea arhierescă în orașul principal al provinciei. Popularitatea ce s-a dovedit că are în momentul când împăratul Valens îl exilă (369), presupune «un episcopat lung și o atitudine deja formată de ani».³

Epoca în care a păstorit cu drepturi exclusive peste credincioșii din părțile Tomisului, în dependență însă de Patriarhia Constantinopolului, fapt ce a contribuit la întărirea legăturilor culturale între metropola Sciției și noua capitală a Imperiului, corespunde perioadei dintre primele două sinoade ecumenice. Nevoilor decurgând din propovăduirea Evangheliei și printre aceia care n-o cunoscuseră încă l-i s-a adăugat acum combaterea rătăcirii lui Arie, potrivit normei de credință stabilită la Niceea (325). Episcopul Bretanion s-a dovedit pe cât de însuflețit purtător al «vestei celei bune» tot pe atât de intransigent apărător al «dreptei credințe». Poziția sa ortodoxă se

evidențiază cu putere în atitudinea adoptată față de împăratul Valens. Avem oare vreun indiciu și despre preocupările sale misionare?

Numărul creștinilor din Sciția Mică și la fel în părțile nord-dunărene se poate presupune că era apreciabil pe timpul episcopului Bretanion. Vor fi rămas totuși în afara Bisericii destui localnici sau noi veniți de genul celor din neamul Goților și să nu intre cei mai puțin râvnitori în păstrarea rânduielilor păgâne. Așa se face că istoria înregistrează martiri în aceste ținuturi chiar după intrarea în vigoare a edictului de la Milan (313) și a legiurilor pe care el le-a generat. Unul din cazurile mai cunoscute, asupra căruia ne oprim este cel al Sfântului Sava, martirizat în toila persecuției dezlănțuite de regele got Atanaric (372). Moartea i-a fost provocată, așa după cum știm, prin înecarea în râul Buzău.

Vestea despre viața și faptele Sfântului Sava, numit «Gotul», în ciuda originii capadochiene a numelui său,⁴ s-a răspândit îndestul, ajungând până la urechile Sfântului Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareii Capadochiei. Lucrul acesta nu este de mirare dacă ne gândim la numeroșii capadochieni așezați în părțile dunărene și la deja pomenitele lor legături cu locurile de baștină. Guvernatorul (dux) Sciției Mici de atunci, Junius Soranus, era și el capadochian. Așa se face că la nici doi ani după martiriul Sfântului Sava, Sfântul Vasile se adresează, printr-o scrisoare, conaționalului și probabil rudeniei sale, Junius Soranus, cu rugămintea de a-i trimite moaște de martiri din țara «în care persecuția face încă mucenici».⁵

Ca răspuns la această cerere, Sfântul Vasile primește, fără întârziere, moaștele Sfântului Sava Gotul, însoțite de o lungă scrisoare a «Bisericii lui Dumnezeu din Gotia către Biserica lui Dumnezeu din Capadochia și către Bisericile așezate pretutindeni ca Biserici catolice (ortodoxe)», cuprinzând de fapt actul martiric sau procesul verbal al muceniciei Sfântului Sava.⁶

Deși autorul misivei Bisericii din Goția nu este indicat, el nu poate fi în nici un caz Junius Soranus. Nu este însă exclus ca, având funcția de guvernator și contând pe sprijinul conaționalului său, acesta să se fi adresat episcopului locului, Bretanion, pentru a se îngriji atât de pregătirea și trimiterea moaștelor, cât și de întocmirea scrisorii însoțitoare.

Motivul pentru care Sfântul Vasile nu s-a adresat direct lui Bretanion ne este deocamdată necunoscut. Probabil că a atârnat în cumpănă calitatea administrativă și politică a guvernatorului pe care conta ierarhul Cezareii sau, în aceeași măsură, gradul de înrudire dintre ei. La rândul său, Bretanion, cu tot sprijinul ce e de presupus că l-a dat, a păstrat deplină discreție, așa încât scrisoarea în cauză menționează doar atât: «...Junius Soranus, prea strălucitul duce al Sciției cinștind pe Domnul, a trimis oameni credincioși care au transportat (trupul Sfântului Sava) din pământul barbar în cel al Romanilor și, hărăzindu-l patriei lui dar de cinste și fruct glorios al credinței, l-a trimis în Capadochia la voi cinștitorii de Dumnezeu prin voia prezbiteriului, iconomisind Dumnezeu spre bucurie fraților celor ce pătimeau pentru El și se tem de El».

În urma darului primit, Sfântul Vasile mulțumește prin două scrisori, numerotate cu cifrele 164 și 165 în colecția J.P. Migne, adresate însă, curios lucru, nu lui Junius Soranus și nici măcar lui Bretanion, ci episcopului Ascholiuș al Tesalonicului, originar și el, e adevărat, tot din Capadochia.⁷ Cu toate că manuscrisele epistolelor Sfântului Vasile și edițiile de texte întemeiate pe ele pomenesc invariabil numele lui Ascholiuș, avem motive să ne îndoim cu privire la exactitatea acestei indicații.

Că cele două epistole sunt adresate unui ierarh este evident, destinatarul fiind numit «theosebes», calificativ rezervat clerului și, în mod special, episcopilor.⁸ Refuzând să accepte că ar putea fi vorba despre episcopul Tesalonicului, unii s-au gândit la Ulfila, ipoteză greu de susținut însă datorită suspectării episcopului got de erezie. Or atât Sfântul Vasile cât și Junius Soranus e greu de presupus că vor fi apelat, în asemenea situație, la sprijinul lui Ulfila.

Renunțând la această soluție, dar în același timp neputându-se decide nici pentru aceea care îl indică pe Ascholiuș ca adresant al corespondenței vasiliene, va trebui să rămânem tot în zona căreia aparține Sfântul Sava, și anume Sciția, bine știind că denumirea «Gotul», care i s-a dat, putea însemna, potrivit modului de exprimare obișnuit în secolul al IV-lea, și «Scitul».⁹ La aceasta ne mai îndreptățește și următoarea frază din epistola 165 a Sfântului Vasile: «Tu ai cinstit pământul patriei tale cu un martir care a înflorit de curând pe pământul barbar care este învecinat cu al vostru».¹⁰ «Pământul barbar care este învecinat cu al vostru» s-ar potrivi destul de greu lui Ascholiuș din Tesalonic și, dimpotrivă, aproape perfect guvernatorului și episcopului din Tomis, «pământul barbar» al Gotiei fiind într-adevăr învecinat cu al Sciției Mici.

Prin urmare, în cazul că s-ar justifica chiar și numai parțial căutarea adresantului epistolelor 164 și 165 ale Sfântului Vasile în Sciția¹¹ și, mai precis, în persoana episcopului orașului Tomis, atunci n-ar fi prea greu să-l descoperim în Bretanion însuși. Într-adevăr, cine altul decât un episcop tomitan păstorind peste «bisericele întregului neam», în cazul nostru Bretanion, putea trimite moaștele Sfântului Sava și relata martiriul său în numele «Bisericii Gotiei», altfel zis a «Sciților», și din partea «prezbiteriului» acestuia.¹² Pe deasupra, acela căruia îi scria Sfântul Vasile trebuie să fi fost o persoană foarte apropiată mucenicului, pentru că i se dă calificativul de «aleiptes»,¹³ tradus de obicei prin «antrenor» sau «manager».¹⁴ Dacă «instruitorul» Sfântul Sava în vederea câștigării «coroanei dreptății» în «lupta» care se apropia era «scit» și cleric cu rol deosebit în Biserică, atunci poate că nu greșim prea mult identificându-l cu Bretanion.

A lua drept bună indicația privind pe Ascholiuș însemnează a presupune transportarea moaștelor Sfântului Sava din Sciția în Capadochia și efectuarea unei opriri la Tesalonic, ceea ce i-ar fi îngăduit episcopului locului să afle împrejurările în care a fost martirizat și să-i scrie despre aceasta Sfântului Vasile în numele unei Biserici și «prezbiteriu» ce de altfel nu erau ale lui, astfel încât să poată primi și răspuns. «Dar enormul ocol pe care îl implică un

asemenea itinerar ar fi neînțeles». ¹⁵ S-a pretins atunci că Ascholius ar fi călătorit el însuși în «Goția», putându-se informa direct cu privire la Sfântul Sava. ¹⁶ Lipsa oricărei indicații documentare în favoarea unei atari ipoteze n-a făcut-o însă mai bine primită decât cealaltă.

Iată de ce credem că putem accepta, cu rezerva impusă de stricta obiectivitate științifică, teza potrivit căreia scrisoarea conținând actul martiric al Sfântului Sava nu este străină de episcopul Bretanion. Iar în acest caz portretul său dobândește contururi mult mai complete, având de-acum la dispoziție o lucrare pe care o putem analiza și face să grăiască despre cel care a compus-o.

ULFILA - PREDICATOR PRINTRE STRĂROMÂNI

Vorbind despre Ulfila se cuvine arătat, între altele, că prin el s-a realizat un prim contact între neamul germanic al Goților pe de-o parte și strămoșii Românilor, Daco-Romanii, pe de altă parte, contact care a avut loc pe teritoriul unde s-a format poporul român și unde a dăinuit neîntrerupt de-a lungul veacurilor.

Începând cu deceniul patru al veacului al III-lea d.Hr., Goții migrează din stepele aflate în nordul Mării Negre spre Dunăre, pe care o depășesc, și supun pe rând cetăți și populații, înving armate și periclitează grav Imperiul Roman aflat în declin. Împărații Decius (249-251), Gallus (252-254), Valerianus (254-260) și Gallienus (260-268) au trebuit să poarte războaie crâncene cu Goții care câștigă teren prădând coastele Mării Negre, distrugând Histria și ajungând până la Atena. Dacia e cea mai primejduită, o parte a ei devenind «Goția» (teritoriu care în România de astăzi corespunde provinciei Muntenia).

Goții stabiliți în Dacia și pe care documentele vremii îi numesc uneori «Sciți», ¹⁷ rămân o vreme în aceste părți conviețuind cu populația băștinașă și încep să se creștineze. ¹⁸ Cum și prin cine au primit ei Evanghelia nu știm precis. O scriere apocrifă, «Doctrina siriană a apostolilor», vorbește despre Sfântul Apostol Andrei, care a evanghelizat, între alte teritorii, și «Gothia». ¹⁹ E cert însă că pe vremea aceea nu Goții erau ascultătorii propovăduirii apostolice, ci Geto-Dacii, strămoșii Românilor de mai târziu.

Apoi au trecut anii și dintre Goți sau dintr-o familie de prizonieri proveniți din Capadochia se naște un spirit luminat, Ulfila, care, după ce a fost catehizat de episcopul got Teofil, găsindu-se la Constantinopol într-o ambasadă pe lângă împăratul Constantin, merge de aici la Antiohia, unde este hirotonit episcop în anul 341 cu scopul de a face misionarism printre Goți.

Pe parcursul a 7 sau 8 ani arhipăstorește el Goții din Goția de la nordul Dunării, îi urmează, continuându-și aici activitatea episcopală până în 383.

Din faptul că Ulfila a predicat în grecește, în latinește și în gotică, așa cum ne-o spune însuși ucenicul său Auxențiu, deducem că printre cei în mijlocul cărora și-a desfășurat activitatea s-au aflat nu numai Goți, ci și autohtoni daco-romani care foloseau limba latină, iar unii greaca.

Acești localnici n-au fugit din calea Goților nici chiar după ce împăratul Aurelian va retrage din Dacia la 271-272 oficialitățile și armata, transferându-i în sudul Dunării. Populația daco-romană băstinașă din care se va naște poporul român a rămas pe loc în marea ei majoritate. Așa cum afirmă savantul istoric englez Edward Gibbon din sec. XVIII, în Dacia «au rămas un număr considerabil de locuitori, care se temeau mai mult de exil decât de o stăpânire gotică».²¹

Ulfila însuși, chiar după ce va trece în sudul Dunării, va continua să arhipăstorească și asupra fiilor sufletești rămași în nordul Dunării.²²

Pentru toți aceștia, ca și pentru cei care n-au cunoscut încă pe Hristos, Ulfila va traduce Biblia, lăsându-ne până azi unul din monumentele cele mai importante ale limbii gotice. Așa-zisa «althochedeutsch», în care traduce el, împrumută numeroase elemente din limba autohtonilor daco-romani, după cum aceștia vor împrumuta, de pe urma conviețuirii lor cu Goții, destule alte elemente care vor trece și în limba poporului român, care s-a născut din simbioza daco-romană.

Ulfila începe traducerea Bibliei în gotică când se afla în nordul Dunării, așadar pe teritoriul României de azi, iar limba pe care o folosește, impregnată de influențe și împrumuturi din limba autohtonilor, tot aici și-a rotunjit-o. Partea pe care a tradus-o după traversarea Dunării n-a mai putut înregistra prea multe noutăți lingvistice.

Socotim necesar să insistăm asupra acestei împrejurări, ea grăind cu putere despre stabilitatea populației autohtone din Dacia, cum și despre împrumuturile reciproce lingvistice dintre Goți și această populație daco-romană, mai exact stră-română, aflată la nordul Dunării, pe locul provinciei Dacia Traiană.

Biblia lui Ulfila, așa cum o cunoaștem azi din fragmentele păstrate, conține un număr impresionant de cuvinte de origine latină, nu însă ca simple neologisme, ci ca elemente asimilate de limba gotică, în sensul că suferă modificări privind pronunțarea și tratarea lor din punct de vedere gramatical (de exemplu: «asilus» luat din latinescul «asinus» (măgăruș), «aggilus» din «angelus» (înger), «sakkus» din «saccus» (pânză de sac), «arka» din «arca» (ladă), «lukarn» din «lumen» (lumânare) etc. Specialiștii sunt toți de acord că terminologia creștină mai ales a fost împrumutată de Goți de la Latinii cu care au conviețuit.²³

Pentru că aminteam de unele elemente lingvistice împrumutate din latină care au fost tratate potrivit specificului limbii gotice, vom da ca exemplu construcțiile perifrastice active ale verbelor formate cu ajutorul verbului auxiliar *a fi* și a participiului verbului respectiv, ca de exemplu: «was bai-siands» = el îi învăța, «was meriands» = el predica, «wesun nehwiandans»

= ei s-au apropiat. Asemenea construcții sunt caracteristice limbii latine, de unde au fost luate, dar nu se întâlnesc în celelalte limbi germanice vechi; în schimb, însă, au supraviețuit până azi în limba română, continuatoarea limbii Daco-Latinilor din timpul lui Ulfila, în structură ca: ce-o fi zicând? ce vor fi gândind?²⁴

De fapt, ar putea fi citate și destule elemente gramaticale din limba română influențate de contactul cu limba Goților înveacul al IV-lea. Dintre acestea ne referim, spre exemplu, la forma populară a viitorului cu ajutorul verbului *a avea*: «tharuh wisan habaith» = acolo are să fie și el. Există în plus și cuvinte românești, cam 50, preluate din gotică: gata, a găti, a iubi, hrană, lăutar, leac etc.

Elementele acestea lingvistice, și n-am amintit decât câteva, fără a intra în analize de detaliu, dovedesc întâlnirea Goților cu Daco-Romanii, strămoșii Românilor de azi, pe teritoriul actual al României, unde Ulfila și-a pus la punct limba în care apoi va traduce Biblia sa, teritoriu pe care autohtonii nu-l vor părăsi niciodată de-a lungul veacurilor. Astfel strămoșii Românilor își au partea lor de contribuție la prima traducere a Bibliei în limba unui popor germanic, iar Biblia lui Ulfila oferă o mărturie puternică în favoarea tezei dăinuirii neîntrerupte a strămoșilor poporului român pe teritoriul României de azi.

NOTE

1. Sozomen, *Istoria bisericească*, VI, 20, Migne, P.G. LXVII, 1345, AB.
2. Teodoret al Cirului, *Istoria bisericească*, IV, 31, Migne, P.G. LXXXII, 1196.
3. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 172.
4. L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stamme. Die Ostgermanen*, ed. 2-a, München, 1934, p. 237.
5. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 155 către Soranus, guvernatorul Sciției*, Migne, P.G. XXXII, 612 C - 613 A.
6. H. Delehay, *Saints de Thrace et de Mésie*, în «Analecta Bollandiana», XXXI, 192, pp. 216-221; R. Knoop - G. Krüger, *Ausgewählte Maryreakten*, Tübingen, 1929, pp. 119-124.
7. E. Van Cauwenbergh, art. *Bretanio* în «Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique», fasc. LVII-LVIII, Paris, 1938, col. 619.
8. Sf. Vasile cel Mare, *Epistolele 164 și 165 către episcopul Ascholiu al Tesalonicului*, Migne, XXXII, 633 D - 640 A.
9. J. Zeiller, *op.cit.*, p. 413.
10. Boehmer - Romundt, *Ein neues Werk des Wulfila*, în «Neue Jahrbücher für klassische Altertum», XI (1903), p. 275. Autorul însuși a părăsit până la urmă această teză în articolul dedicat lui Ulfila și publicat în «Realencyklopädie für protest. Theologie», XXI, p. 856.
11. Philostorgiu, II, 5 și XI, 8.
12. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 165*, Migne, P.G. XXXII, 637 C - 640 A.
13. G. Pfeilschifter, *Kein neues Werk des Wulfilas, Festgabe Alois Knöpfler*, München, 1907, p. 210.
14. J. Zeiller, *op.cit.*, pp. 429-432; J. Mansion, *Les origines du christianisme chez les Gothes*, în «Analecta Bollandiana», XXXIII (1914), p. 14 sq.
15. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 164*, Migne, P.G. XXXII, 636 C.
16. Petre S. Năsturel, *Les actes de saint Sabas le Goth. Histoire et archéologie* în «Revue d'études sud-est-européennes», t. VI, nr. 1, 1969, p. 179.

17. Philostorgiu, II, 5; XI, 8.
18. Prof. Herwig Wolfram, *Die Geschichte der Goten*, München, 1979 și E.A. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, 1966.
19. W. Cureton, *Ancien syriac documents*, London, 1864, p. 34 și R.A. Lipsius, *Die apokriphen Apostelgeschichten und Apostellgenden*, t. I, Braunschweig, 1883, p. 604.
20. Auxențiu, 53.
21. Edward Gibbon, *Decline and fall of the Roman Empire*, traducere românească de Dan Dumuzescu, vol. I, București, 1976, pp. 207-208.
22. Socrate. IV, 33; cf. K.K. Klein, *Gotenprimas Wulfila...*, p. 101.
23. Cf. Vittoria Corazza, *Un'altra prova della continuità daco-romana: le parole latine in Ulfila*, în «Acta historica», publicație a Societății academice daco-romane din Roma, t. VIII, 1968, pp. 41-48 și Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești, *Un document lingvistic din secolul IV*, în rev. «Noi Tracii», Milano, an XIII, nr. 114, mai 1984, pp. 1-5.
24. Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești, *Implicații socio-lingvistice și de ordin istoric atestate de Biblia lui Wulfila în secolul IV*, în «Săptămâna», Cluj-Napoca, an XXXII, nr. 7 (410), iulie 1981, p. 7.



OPINII PRIVIND AREALUL ROMÂN EXTRACARPATIC ÎN SEC. IX-XIII

ANATOL MĂCRIȘ

Lărgind interpretarea despre ramura sudică a Slavilor răsăriteni - Tiverții și Ulicii - despre prezența cărora la Nistru, Dunăre și Marea Neagră vorbește Cronica lui Nestor (*Povesti vremennyh let*), unii autori consideră că aceste triburi au ocupat, în sec. IX-XII tot teritoriul Moldovei dintre Carpați și Nistru.¹, iar teritoriul dintre Nistru și Prut făcea parte din cnezatul kievian.²

Cercetări recente³ stabilesc prezența Tiverților în interfluviul dintre Răut și Nistru, iar a Ulicilor între Bug și Nistru. Prima încercare a cnezatului kievian de a-i încorpora pe Tiverți și Ulici a avut loc în anul 885. Ulterior în campaniile din anii 907 și 944, purtate de cnejii kievieni împotriva Bizanțului, sunt menționați și Tiverții în rândurile armatei kieviene. Ulicii nu au participat la expedițiile kieviene, nerecunoscând suzeranitatea acestora. De altfel, după înfrângerea suferită de ei din partea statului kievian, în anul 940, Ulicii s-au retras în nordul regiunii dintre Nistru și Bugul inferior.

Prezența populației autohtone romanizate (deci a Românilor) în toată Moldova este consemnată de autorii amintiți.⁴ La expedițiile kieviene au par-

ticipat și Români, fiind antrenați de armatele kieviene ce se îndreptau spre Bizanț. În documentele de încheiere a păcii sunt desemnați și conducători ai acestei populații având nume cu rezonanțe romanice (Lidul, Raul, Adul, Gomol).⁵

În ceea ce privește apartenența Tiverților și a populației autohtone din zonă de statul kievian, cercetătorul V. Spinei consideră că «cu statutul politic al Tiverților în sec. al X-lea se poate aprecia că un control deplin al Rusiei kieviene era nerealizabil, dat fiind că între hotarele lor se interpuneau Ulicii care nu se recunoșteau supuși ai cnejilor Kievului».

Când sălaşurile și fortificațiile Tiverților din interfluviul Răut-Nistru au fost violent distruse de Pecenegi, în sec. X și XI, nu se consemnează în nici o cronică ajutor primit din partea Rusiei kieviene.

Dacă în sec. VI-IX triburile slave care s-au statornicit pe teritoriul Daciei s-au asimilat cu populația daco-romană, constituindu-se astfel poporul român, triburile sudice ale Slavilor răsăriteni au migrat spre nord în sec. IX-XII, atât din cauza Cnezatului Kievian, cât mai ales a invaziilor popoarelor asiatice: Uzii, Pecenegii, Cumanii ș.a. Ulicii și Tiverții s-au retras la izvoarele Nistrului și ale Bugului Inferior, iar Croații în Carpații Vestici (Păduroși).⁶

După anul 1.100, Cnezatul Halician-Volynian se desparte de Cnezatul Kievian. Nici unul din aceste cnezate nu rezistă atacului Tătarilor și, în prima jumătate a secolului al XIII-lea, ajung sub dominația mongolă. Kievul este cucerit de Tătari la 19 noiembrie 1240, iar Cnezatul Halici-Volynia își continuă existența sub suzeranitatea Hoardei de Aur.

În privința dependenței Moldovei, în secolul al XII-lea, de Cnezatul Halici, s-au făcut referiri la diploma din 1134, emisă la Bârlad de Ivan Rostislavici.

Cercetări mai vechi și recente arată nerealitatea acestei teorii.⁷ Existența legăturilor comerciale între acest cnezat și târgurile din Moldova, precum și tranzitarea mărfurilor spre Galați este reală și menționată în mai multe documente.

În secolele VII-IX, Cnezatul Khazar a reprezentat o barieră pentru popoarele asiatice: Uzii, Pecenegii, Ungurii, Cumanii, care tindeau spre ținuturile carpato-danubiene.

Dacă triburile sudice ale Slavilor răsăriteni s-au retras, în sec. IX-XIII și mai ales după invazia Tătarilor din 1241, populația autohtonă a existat pe teritoriul Daciei, în toată această perioadă, fără a se deplasa în nici-o parte.

În această perioadă, Românii din Transilvania se opun înaintării Ungurilor din Pannonia spre răsărit, iar Românii din Moldova și Țara Românească se găseau sub suzeranitatea Pecenegilor, apoi a Cumanilor, coexistând pe același teritoriu, primii ca păstori în regiunile de dealuri și agricultori în regiunile de câmpie, iar popoarele turanice ca păstori în regiunile de stepă.

Relația populației cumano-valahe cu Bulgarii este aceea de alianță.

În anul 1084 Românii au trecut Dunărea să-i ajute pe Bulgari, în lupta acestora împotriva împăratului Alexios Comnenul.⁸

În anul 1185 Petru și Asan se retrag la nord de Dunăre, de unde se întorc, cu trupe de Cumani și Români, în sudul Dunării, învingându-l pe împăratul Bizanțului Isaac Anghelos.

În concluzie, se poate afirma că:

- în sec. IX-X triburile sudice ale Slavilor de răsărit au ocupat interfluviul Răut-Nistru; în sec. XI-XII s-au retras în nord, la izvoarele Nistrului și ale Bugului inferior și în Carpații Păduroși;

- Românii (populația daco-română împreună cu Slavii asimilați în sec. VI-IX) nu au părăsit niciodată teritoriul Daciei. Românii au fost antrenați în expedițiile cnejilor kievieni împotriva Bizanțului, fiind menționate nume românești de conducători în tratatele încheiate între Cnezatul Kievian și Imperiul Bizantin;

- în sec. IX-XIII Românii au stat sub suzeranitatea popoarelor turanice (Pecenegi, Cumani);

- Moldova nu a aparținut Cnezatului Haliciano-Volynian, cu care a avut însă intense legături comerciale;

- Țara Românească nu a aparținut Țaratului Bulgar, fiind în această perioadă, sub suzeranitatea Pecenegilor și a Cumanilor. Se poate vorbi de o strânsă colaborare a Țaratului Bulgar cu populația cumană și valahă din Țara Românească;

- după anul 1241, popoarele turanice din Moldova și Țara Românească au fost antrenate de Tătari spre Peninsula Balcanică și mai ales spre Ungaria, iar o parte au fost antrenați și la reîntoarcerea Tătarilor în stepele nord-pontice. Ultimii vorbitori ai limbii cumane s-au înregistrat în Ungaria și în Crimeia.

Moldova și Țara Românească, după anul 1241, devin vasale Tătarilor până la înființarea primelor voievodate românești. ■

NOTE

1. *Istoria Moldovii*, I, Chișinău, 1951, în limba rusă, p. 50.

2. *Ibidem*, p. 57.

3. V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII*, Iași, 1987, p. 58 ș.u.

4. *Istoria Moldovii I*.

5. *Ibidem*, p. 56.

6. *Ibidem*, pp. 86-87.

7. V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, pp. 62-63.

8. Daniil Philippide, *Istoria României*, Leipzig, 1816, după Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. II, 1986, pp. 252, 254.



STRUMENTO TRACIO A VENEZIA

CLAUDIO SAPORETTI

Ho visitato a Venezia la Mostra dei Traci: chili d'oro provenienti dalla Bulgaria, dalle tombe di quel popolo misterioso che conosciamo per le descrizioni ed i racconti dei Greci, spesso loro antagonisti.

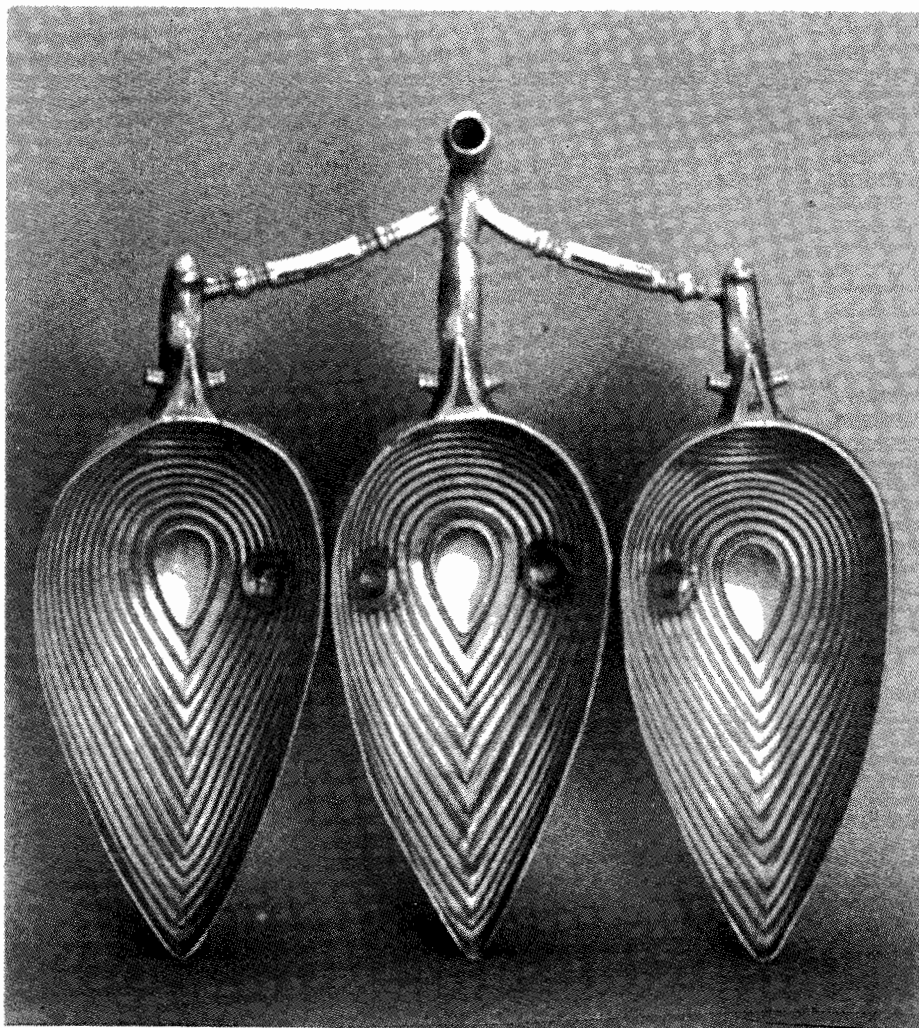
L'opera dei Greci è evidente in numerosi pezzi posseduti dai Traci. Tuttavia uno dei più importanti tesori, quello di Vălčitrăn (II Millennio, dodici chili e mezzo d'oro!), sembra tutto «tracio». E' costituito da un servizio forse destinato al culto: recipienti, coppe, attingitoi.

Tra questi pezzi stupendi incuriosisce uno strano strumento: si tratta di tre cucchiaini identici praticamente, senza manico, comunicanti attraverso due tubicini collocati nel retro. Il cucchiaino centrale, essendo in comunicazione con quelli laterali, ha due fori, mentre gli altri, ovviamente, ne hanno uno solo. I tubicini comunicano poi, attraverso un attacco a tridente le cui estremità si innestano al bordo posteriore dei cucchiaini, con un'unica imboccatura.

A cosa serviva questo strumento? Nel catalogo «I Traci», edito da Art Word Media (dove l'oggetto è visibile alla Tav. 74/1) non viene spiegato. Viene solo detto che «deve aver avuto una funzione votiva in quanto non è adatto ad alcun uso pratico» (pag. 125): ma si aggiunge: «il liquido fuoriesce dal manico del recipiente», e più sotto: «le vaschette d'oro interconnesse con canelli d'argento trasformano (il pezzo) in 'vaso comunicante' dove venivano mischiati liquidi diversi che fuoruscivano attraverso l'ansabocco quando il recipiente veniva inclinato».

Non so se l'estensore di questo brano abbia fatto la prova. Personalmente penso che sia molto difficile eseguire questa operazione senza far traboccare il liquido, tanto più che l'imboccatura è sollevata verso l'alto. D'altronde, perchè ricorrere a tre cucchiaini comunicanti per mischiare liquidi? Non c'è ragione.

Credo invece che l'operazione fosse il contrario di quella descritta, confortato dal fatto che, da che mondo è mondo, il liquido contenuto in un cucchiaino fuoriesce dalla parte appuntita. Perchè dunque fare una parte appuntita a tre coppette, se si voleva versare il liquido in tutt'altro modo? Il liquido doveva entrare, e non uscire, dalla bocca dell'ansa a tridente, attraverso una canna metallica o un imbuto. Facendo penetrare il liquido in questa maniera, si aveva la certezza assoluta che le tre coppette-cucchiaino, grazie al sistema intercomunicante, venissero riempite ciascuna nell'esatta misura delle altre. In tal modo, piegando lo strumento secondo la direzione logica, si poteva



Recipiente tripartito oro; elektron lungh. 23,9; alt. 5,3 cm.; peso 1190 gr.

essere anche sicuri che dal becco di ciascun cucchiaio fuoriuscisse contemporaneamente il contenuto.

Resta da spiegare a che serviva il singolare strumento. Ovviamente non lo so, ma penso, a puro titolo di ipotesi, a quel passo di Erodoto (V, 7) a proposito dei Traci: «Venerano solo i seguenti dei: Ares, Dioniso e Artemide». Come non immaginare tre statue di questa triade, su cui versare del liquido prezioso come sacra libazione? Se così, lo strumento di Vălçitrăn si rivelerebbe adattissimo perchè, usandolo, si garantiva ad ogni divinità che la quantità di liquido che le veniva offerta era identica a quella destinata alle altre, e che l'atto era assolutamente contemporaneo per tutte.

A quel tempo, non dimentichiamolo, anche gli dei erano permalosì.

Pe marginea Simpozionului de tracologie de la Florența - mai 1989

Acad. ȘTEFAN PASCU

Considerații publicate în revista culturală *Tribuna*
nr. 22 din 1 iunie 1989

— În zilele de 1—13 mai a.c. s-a desfășurat, la Florența, Simpozionul internațional de tracologie, organizat de centrul european de studii trace, în colaborare cu departamentul de lingvistică și departamentul de științe ale antichității „Georgio Pasquali” ale Universității din Florența, sub auspiciile „Academiei Toscane de Științe și Litere”, a Academiei internaționale Medicea și centrul U.N.E.S.C.O. din Milano.

Genericul simpozionului de tracologie de la Florența a fost circumscris spațiului istorico-geografic, Marea Mediterană, dar, cum se întâmplă deseori și cum este pe deplin justificat de multe ori, pentru înțelegerea problemelor: geneza, răspândirea, particularitățile zonale față de caracteristicile generale, influențele și împrumuturile etc., — unele comunicări au cuprins spații istorico-geografice mai largi. Astfel, alături de civilizația tracă din cele patru peninsule mediterane: Anatolia, Haemus, Italia și Iberia, alte spații au fost investigate, de la sud și nord de Dunăre, de la răsărit de Nistru și pînă în Pannonia și mai la nord chiar, pînă Spre Baltică. După cum n-au fost ignorate nici alte populații, înrudite și învecinate, din marea familie indo-europeană, fie din grupa satem, fie din grupa centum: illirii, hitiții.

La simpozionul de tracologie au participat 44 de specialiști din 11 țări, europene și extra-europene. Cei mai mulți, firește, din Italia (12), ceilalți (32) (în ordine alfabetică) din Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Portugalia, Republica Federală a Germaniei, România, Statele Unite ale Americii, Tunisia, Turcia, Uniunea Sovietică. Președinte al Simpozionului a fost recunoscutul specialist tracolog italian Giovanni Pugliese Carratelli.

După ședința inaugurală, în care șase participanți la Simpozion; gazde, organizatori și conducători de delegații au rostit scurte saluturi și urări de succes Simpozionului, au început lucrările propriu-zise.

Comunicarea de deschidere, de caracter

general referitoare la Tracii în Mediterană a fost înfățișată de Constantin Dragan, cunoscutul tracolog român, după care au urmat altele, în ziua de 11 și 12 mai.

Fiecare din cele 41 de comunicări au însemnat un spor de informație pe de o parte, iar pe de alta de explicație, conturându-se, astfel, etnia tracă cu diferitele ei triburi la început, uniuni de triburi după aceea, state bine organizate și independente, realizate de unele uniuni de triburi trace sau a unora din descendenții acestora, cum au fost de pildă, traco-dacii.

Cercetările istorico-lingvistice mai noi, puse în valoare la lucrările simpozionului florentin, înseamnă mai buna cunoaștere a problemelor și îmbogățirea prețioasei moșteniri științifice, deoarece preocuparea pentru traci și cultura lor are o vîrstă respectabilă, așa cum s-a demonstrat în comunicarea *1 Traco-Daci nella storiografia europea* (Traco-Dacii în istoriografia europeană) (Șt. Pascu).

Și nu e lipsit de interes, dimpotrivă constituie un motiv de satisfacție, că cel dintîi dintre învățații care au sesizat rădăcinile și moștenirea traco-dacă în etnia și limba română a fost învățatul domn român Dimitrie Cantemir, în cunoscuta sa lucrare *Descriptio Moldaviae*.

O perioadă lungă, de aproape un secol și jumătate, interesul pentru traci și importanța lor cultură, n-a mai constituit obiect de cercetare. Pînă cînd francezul Cary publică o lucrare modestă în conținut, importantă prin faptul că a redesteptat interesul pentru poporul „cel mai numeros după inzi”, potrivit caracterizării „părintelui” istoriei, Herodot, Tracii, în a sa *Histoire du roi de Thrace...* (Istoria regilor traci).

Începînd cu mijlocul sec. XVIII șirul savanților și a lucrărilor acestora privitoare la traci nu mai conțenesc. Sînt mulți și sînt importanți istoricii și lingviștii care au ostenit asupra tracilor, de aceea o Colecție a fost necesară, chiar și în comunicarea amintită, și mai necesară încă într-o cronică de revistă. De la J. E. Thumann cu a sa *Untersuchung* (Cercetare) cu privire la istoria popoarelor europene, care afirmă, poate exagerînd întrucitva, originea tracă a românilor, a aromânilor, copiii tracilor, amestecați cu alte neamuri (*trakische Wlachen*), iar a românilor de la nordul Dunării români-daci (*dakische Wlachen*) la Franz Miklosich, cu ale sale Cercetări cu privire la români (*Rumänische Untersuchungen*), cu teoria sa justă, anume că în etnia română și limba română s-au contopit două elemente, unul roman și altul autohton traco-dac, iar unele asemănări între limba română și albaneză nu sînt rezultatul unor „împrumuturi”, ci elemente comune preromane, autohtone, traco-îlire — drumul a fost lung, cu roade bogate.

Intervine în dezbaterile eruditul multilateral Bogdan Petriceicu Hașdeu, care se ocupă cu insistență de problema elementelor autohtone geto-dace în limba română, iar aseme-

nea lui Miklosich, consideră elementele comune din limba română și albaneză resturi din substratul traco-dac, iar în lucrarea sa de originalitate hașdeană *Strat și substrat* găsește explicațiile drepte cu privire la moștenirea din „substratul” traco-dac și din „stratul” romanic, ca urmare a procesului de romanizare.

Contemporanul lui Hașdeu, W. Tomaschek a fost cel ce a deschis drumuri noi și orizonturi noi în tracologie, etnie și lingvistică, în lucrarea sa principală *Die alten Thraker* (Tracii vechi): fiind vrednic de caracterizarea de „Nestor al tracologiei”: așezarea geografică, obiceiuri, credințe religioase, mod de viață, o adevărată istorie culturală poate fi considerată lucrarea lui Tomaschek.

Perioada interbelică înseamnă o etapă nouă, superioară, celor dinainte, în tracologie, atît din punct de vedere cantitativ cît și calitativ, prin aprofundarea izvoarelor de toate categoriile, prin modernizarea metodelor de cercetare, iar, ca urmare, prin rezultatele realizate. Eruditul savant Vasile Pârvan a dăruit patrimoniului științific românesc și universal o operă monumentală, *Getica. O protoistorie a Daciei*. Savantul român ajunge la concluzia că scitii lui Herodot în realitate erau traci („avînd obiceiuri trace”). Traci erau în realitate și agatîrșii lui Herodot, deoarece războinicii iranieni au fost deșantonalizați de tracii nordici, geto-dacii.

Contemporanul lui Vasile Pârvan, arheologul și istoricul englez Stanley Casson reușește să realizeze o amplă și importantă lucrare monografică, de vastă cuprindere în timp, din preistorie pînă în sec. IV î.e.n. privitoare la traci, illiri și macedoneni, o istorie paralelă a acestora cu relațiile și influențele reciproce.

Se asociază acum, în deceniile 3 și 4 ale sec. XX, lingviștii, formînd o școală lingvistico-istorică sau istorico-lingvistică, deoarece cele două componente sînt nedespărțite. Noi izvoare, noi metode de cercetare le îmbogățesc pe cele dinainte, cu rezultate benefice pentru amîndouă domeniile, pentru cunoașterea realității istorice.

Istoricul de tristă faimă, Robert Rösler cu teoria sa migraționistă și-a găsit preopinental în persoana lingvistului-istoric Hugo Schuchardt care subliniază două lucruri importante: 1. influența elementului autohton asupra latinei populare și 2. raporturile limbii române cu albaneza nu provin din vecinătatea lor medievă, ci înrudirii dintre tracă și illiră, limbile celor două popoare înainte de romanizare, adică a limbii autohtone.

Filologul-lingvist bulgar Vladimir Georgiev în lucrarea sa fundamentală: *Limba tracilor*, descoperă urmele limbii tracilor pînă și în texte și fragmente epigrafice grecești din teritoriile trace.

Rezultate și progrese, lămuriri și restituiri numeroase și importante în tracologia de pînă acum! Și totuși cîmpul a rămas deschis, îndemnînd alți și alți specialiști a relua, a îm-

bogăți, a lămurii, a sintetiza și a oferi noi concluzii.

Ceea ce face „și francezul Bosch-Gimpera în sinteza sa fundamentală: *Les indoeuropéens* (Indoeuropenii). Izvoarele arheologice cu pondere importantă sînt întregite cu cele lingvistice. Izvoare care permit autorului alăturarea, în spațiul est și sud-est europene, tracilor și traco-dacilor, alte populații din marea familie indo-europeană: cimerieni, scitii, celți.

Tracologii bulgari Hristo Danov și Alexander Fol continuă vechea școală bulgară de tracologie, cu rezultate importante referitoare la tracii balcanici, pe temeiul folosirii tuturor categoriilor de izvoare cunoscute.

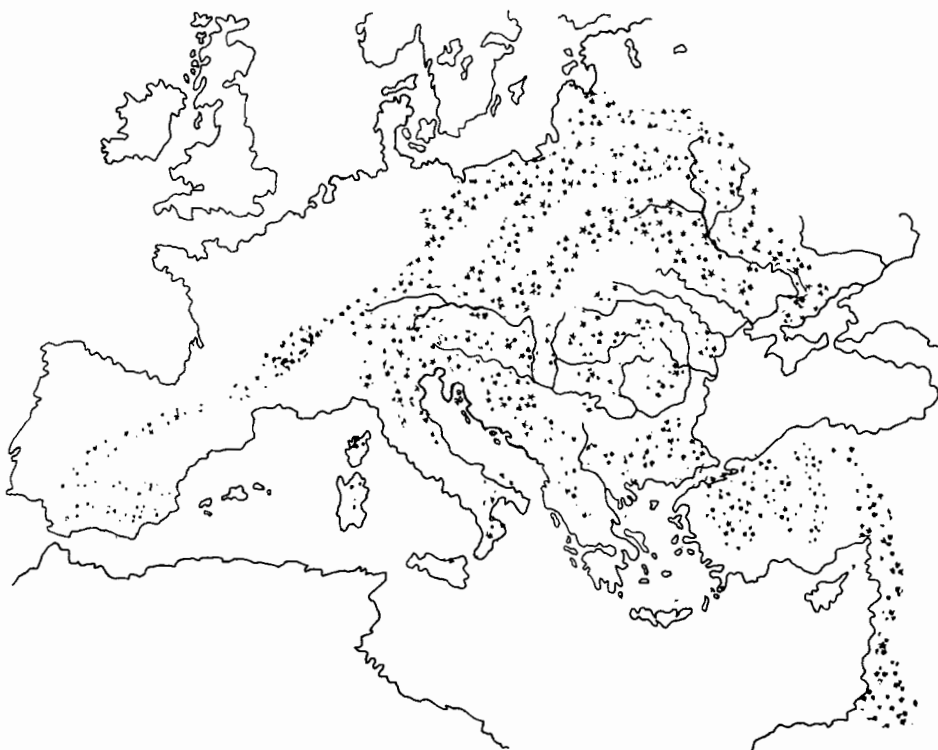
Eforturile necesare nu pentru a culege, ci pentru a alege ceea ce poate fi apreciat mai important din importantul patrimoniu tracologic se apropie de sfîrșit, care nu poate fi înțeles fără menționarea cercetărilor eruditului român I. I. Russu, în numeroasele lucrări istorico-lingvistice de tracologie și illirologie. Rezultatele cărora sînt sintetizate în ultima sa lucrare: *Etnogeneza românilor*. Illirii, uniuni de triburi de limbă indoeuropeană, locuind spațiul nord-vestic al Peninsulei Balcanice, Illirii și traco-daci romanizați, prin asimilarea limbii latine a statului roman, păstrînd, în limba lor cuvinte din substrat.

Și-a făurit Iosif Constantin Drăgan un crez și un ideal de viață din studierea tracilor și a superioarei lor civilizații. Volumele sale: *Noi, tracii. Istoria milenară a neamului românesc și Mileniul imperial al Daciei* înseamnă studierea tracilor pe întinse spații europene și mai ales a celor de la nordul Dunării, traco-dacii, cei mai de seamă dintre continuatorii trunchiului tracic. Care au jucat un rol însemnat și în Imperiul Roman de răsărit, în secolele III—VII; în armată, în viața economică, în cea politică și administrativă, pînă la tronul imperial.

Simpozionul de tracologie de la Florența a analizat și fructificat sursele primare, autorii antici și glotologia, arheologia și toponimia, onomastica și etnologia, geografia și muzicologia. Surse supuse unei analize multilaterale prin folosirea metodei comparativ-istorice, pe care se întemeiază concluzia de nedesmințită însemnătate: înrudirea între limbi este o înrudire genealogică și poate fi explicată numai prin existența în trecutul îndepărtat a unei limbi comune, din care, ca urmare a unui proces de lungă durată, s-au format mai multe limbi. Iar limbile înrudite genetic provin dintr-un izvor comun.

Concluziile generale ale simpozionului de tracologie de la Florența se potrivesc întru totul cu caracterizarea neegalatului istoric român Nicolae Iorga: în mijlocul altor popoare, energia tracică, avîntul, entuziasmul care însuflețesc, dau oameni cu care se mîndrește omenirea.

SPAȚIUL TRACIC



«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Artur Silvestri, <i>Idei și forme literare în epoca străromână</i>	1
Prof. Dr. Ioan G. Coman, <i>Creștinismul «scitic»</i>	3
Dr. Nicolae Corneanu, <i>Studii patristice: Bretanion al Tomisului și Ulfila - predicator printre străromâni</i>	9
Anatol Măcriș, <i>Opinii privind arealul român extracarpatic în sec. IX-XIII</i>	17
Claudio Saporetti, <i>Strumento tracio a Venezia</i>	20
Acad. Ștefan Pascu, <i>Pe marginea simpozionului de tracologie de la Florența - mai 1989</i>	22